

«Սթրիսթօ», անգղո-գլանական զեղարուեստական մեծ ամսագրերը, 1901ի ղեկեւեղների թիւին մէջ հրատարակած ե ծանօթ գրագիտ եւ արուեստի լինարարս պ. Կապրիէյ Մուէի հետեւեալ յօդուածը է՝ ինչպէս Եանիկի գործին վրայ, Եօդուածին կ'ընկերակցեն Եանիկի վեց քլանիկներու վերաբարեւորիւնները (Ապուրի բաշխում, Պառուր, Խաւրուին, Հնահաւաքներու շարժումը տունը, Կենդանագիր Ալֆրեդ Սթիւենսի, Կենդանագիր Անաթոլ Ֆրանսի, Մուրացկանուհին) :

ՀԱՅ ՓՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՄԷ

Պ. ԷՏԿԱՐ ՇԱՀԻՆ

— օ —

Հայաստանէն, որու դաւանէ է, անցնելով Վենետիկէն ուր երկար առնէ մնացած է Թիւրքոյի լուսաւոր քաղաքէն եւ Տոքերու քաղաքին արեւելքէն միջոյրութէն դուրսնալ, պէտեղար Եանիկի եկաւ, վեց եօթ տարիի չափ առաջ, Բարիզ հաստատուել :

Առաջապայլ հանդիսութեանց եւ դեռ ա' յնժան ժպտուն շնորհներու վարպետին հետեւողութեամբ մարդուած, եւ իր սկզբնաւորութեան օրերուն ա' յնժան հաճոյքով թրդութեամբ ըլլալէ յետոյ անոր «քաճակոյտ»ները, «այդ զիւցաղական հաւաքածուները, որոնց մէջ Մորիս Պարէսի սիրուն բացատրութեամբ, Վենետիկի բոլոր հոգիները համախըմբուած են», ինչպէս պ. Եանիկի կրցած է կազմել իր այն ցաւատանջօրէն սուր յղացում որ ի յայտ կուգայ իր օֆորթներուն եւ բուանթ-սէշներուն մէջ, Ատի արուեստագիտական հոգեբանութեան խնդիր մըն է, զոր շատ զոտար չէ լուծել, Արդարեւ, ինչու՞ զարմանալ որ պ. Եանիկի կեանքը չ'ըտած առնէ ա' յղճան տիրութիւն զգայ, Անյայտի պաշտմը առնական տարիքն է մտած, երբ իր հայրենիքը ամենէն աշուղի ազգաբնիկներն կ'ենթարկուէր ներկայ գտնուեցա՞ն արդեօք այն ջարդերուն որ կարծիր Մուլախիյն հրամանով կատարուեցան, այն վայրագ կոտորումներուն որ իր երկիրը բլբլեցին, չեմ գիտեր, Բայց արձագանքը իրեն բերաւ իր եղբայրներուն հոգեկարգի հանդիմանը, իր մարթեան ջոյներուն ազաղակները, եւ իր արթնուն անշուշտ երկնքին մէջ ընդշարժեցին ցոլքը հրդեհներուն որոնք վառեցան հոն, այն վայրերուն

մէջ ուր իր մանկութիւնն անցած էր (1), հասկանալի է որ առկից իր հոգեւոր մէջ անվանելի մեղամաղձութիւն մը պահած ըլլայ :

Այդ մեղամաղձութիւնն իր գործին կուտայ շատ մասնաւոր նկարագիր մը, իր փորձաքրուած պատկերներէն շատերուն վրայ տեսակ մը սրտի ճնշում, անձկութեան պէս բան մը կը ծանրացնէ, ատոր կը պարտի, ամէն պայայանի մէջ, համոզուած եւ մայր մասին, այն հագուազիւտպայծառատեսութիւնը որովկրցած է, լլալով հանդերձ օտարական մը, տեղափոխուած միջավայրի մը մէջ որ այնքան տարբեր է այն միջավայրէն ուր ծնած է եւ անկից ուր իր արուեստագէտի աչքը կազմուած է, բարիգեան կեանքին երեւոյթները, նկարագիրներն ու տիպարներն ըմբռնել եւ սեւեռել, Այդ մեղամաղձութիւնն է դարձեալ որ զինքն առաջնորդած է իր հետախուզութեանց մէջ, որ զինքը մղած է իբրեւ ուսումնասիրութեան նիւթ ընտրել չքաւորներու եւ բանւորներու, թափառիկներու եւ մուրացկաններու, Մոնմարթի եւ գիւլերային ճաշարաններու սէր ծախող կնիկներուն աչք աշխարհը, որուն կը պարտի ա' յնժան խորին ու արտածմիկ ներշնչումներ :

Տարօրինակն այն է որ հասած ըլլալ առաջին հարուածէն՝ կարելի է ըսել՝ այդպիսի կատարելութեան մը, արտապայտելով նիւթի որոնց հետ այնքան քիչ էր ընտանեցած եւ որոնցմէ իր նախկին ուսումնասիրութիւնները պէտք էր որ աւելի զինքը հեռացուցած ըլլային, եւ կիրարկելով գործիքներ որոնց գործածութիւնը շատերուն համար տարինեմով վարժութիւն կը պահանջէ, Որովհետեւ իր ստորագրած առաջին բլանշներէն մէկուն, որ թեւեւ նոյն իսկ առաջինն է, «պարզի բաշխում»ն է մէջ, արդէն ինքզինքը ամբողջապէս տիրացած ցոյց կուտայ իր բարոյական ու թեքնիքական անձնաւորութեան, Դիտողութեան սուր ձիւրքեր, էջին կարգաւորման կատարելանմանութիւն մը, արժեքամիտութեան թանկագին արուեստ մը, բոլորովին մասնայատուկ քննարդման կամք մը, անոր մէջ ի յայտ կը բերէին առաջին կարգի արուեստագէտ մը, Պ. Եանիկն անկից ի վեր փորագրած է նոյնքան զեղեցիկ բլանշներ, բայց ոչ աւելի զեղեցիկ, Համբերատար ապաստմը այս սովալուռ կայր :

(1) Եօդուածագիրը կարծած է թէ Հայաստան ծնած է Եանիկ, մինչդեռ Պոլսեցի է ան :

խին, այլ, կին, տղայ, ոմանք նստած՝ մայթե-
րուն քարին վրայ, այլ՝ ոտքի կեցած, մաս մը
պատի մը կրթնած, ուրիշներ խոնջնեքին թու-
լացած սրունդներով, հագուստներու, ժպիե-
րու, կեցուածքներու միօրինակ, կարծես մե-
ռած պոչեր, տեսակ մը ճակատարկապաշտ հա-
մակերպութիւնը որ զէմքերը կը համակէ, եւ,
առաջին կարգին վրայ, էրիկ մարդու կերպա-
րանք մը, բանաւորի հագուստով եւ ճապէթով,
ոտքի կեցած, գիծագծերը կարծես խուլ ըմ-
բոստացմամբ մը տողորուն, գիծագծեր՝ աշխա-
տութեան ու աղքատութեան տառապանքնե-
րով դրոյմուած, այս բոլորը վստահ ձեռքով մը
գրուած է որովհետեւ այս բոլորը տեսնուած է
յուզգուած ու անկեղծ աչքով մը, եւ արտայայ-
նութեան միջոցները յաստից կատարելապէս
համաձայն են պատուած արտայայտուելիք գա-
ղափարներուն եւ զգացումներուն հետ:

Հզօրապէս զգացուած բաներու այդ տպա-
ւորութիւնը պէ՛տկաւոր Շահինի բոլոր գործե-
րուն մէջ կը գտնենք, եւ այդ յատկութեանն
է որ կը պարտի իր յաջողութեան մեծագոյն
մասը, իր զգայնութիւնը բթացած չէ երկա-
րաւոր ծանօթութեամբ մը այն տեսարանե-
րուն որոնց մէջ կ'ապրի՝ երանք՝ թէ անոնց
հետ ունեցած չփոխը չյափարացնէ զինքը,
ինչ որ այնքան ուրիշներու քով տեսած ենք,
երանք՝ թէ իր արուեստը չկորսնցնէ այդ հա-
մը որ այնքան մասնաւոր հրապարակ մը կուտայ
անոր, Զարմանքը զոր զգաց յուզումները ու-
րով իր էութիւնը սարսռաց հանգէպ տիպա-
րներու եւ տեքորներու որոնք մինչեւ այն ա-
տեն իրեն անծանօթ էին, իրմէ զատ ուրիշ
մըն ալ զգացած էր, ուրիշ մըն ալ ստիտացած
էր անով, նոյնքան խորապէս, եւ միեւնոյն
պատճառով, Մեր Սթենկինին կ'անհարկիմ:
Սթենկին Զուրեգերիացի էր, Պ. Շահին Հայ է,
երկուքն ալ, միեւնոյն անկեղծութիւնովը,
Բարեկից գիւտն ըրին, եւ ցնցումը զոր իրենց
մէջ յառաջ բերաւ այդ գիւտը, իրենց տպաւո-
րութեանց տուաւ այդ մասնաւոր թարմութիւ-
նը, այդ զգայնութեան սրութիւնը Սթենկինի
մօտ տեսական մնացած է կը մաղթեմ որ
պ. Շահին նոյնքան անեղծ պահէ իր տես-
ողութեան ինքնաբերութիւնը կը փութամ յայ-
տարարիւ թէ ամէն տեսակ պատճառներ ու-
նինք հաւատարու որ այդպէս պիտի ըլլայ:

Նրկարօրէն թղթատեցի, վերջերս, մարդ-
ջական չարքը, կամ գրեթէ, իր փորագրած

նկարներուն. համախմբուելով, անոնք չկոր-
սընցուցին իմ աչքիս ոչ մէկն այն արժանե-
քներէն զոր կարծեցի տեսնել անոնց մէջ երբ,
անոնց հետզհետէ երեւման միջոցին պատ զատ
տեսայ, Ընդհակառակն, ետեւէ ետեւ դիտելով՝
անոնց արժեքը կը շէտուի, եւ այդ շատ ինք-
նատիպ արուեստագէտին տաղանդը անոնցմէ ա-
ւելի հզօր եւ յատակ դուրս կը ցատքէ ատով:
«Ունեղձ մը», «Ռեալիստներուն վրայ քնացող կի-
ները», «Երիտասարդ ստակակ մը», «Ունեղձ
մարդը գլուխները», «Քլիշէի հրապարակը»,
«Շաթ-սուժ», «Բանջարեղէն ծախող կինը»,
«Կարասիք տեղափոխողը», «Թափառիկը»,
«Հնահաւաքներու շարժուն տունը», «Պուլիս-
նէյ», «Պառաւ մուրացկանը կեկեղեցիին առ-
ջեւ», բոլորն ալ կ'անքէն փրցեցած տեսա-
րանքներ են, իրենց ցաւագին կամ յատկանը-
չական ճշմարտութեան մէջ, եւ որոնցմէ գը-
ծագրիչը կըրած է ի վեր հանել, ամենաթիւն-
կագին չնշտեով՝ ամէն ինչ որ անոնք կ'ար-
ձակին խորեղի ու մարդկային: Այդ էջերուն
մէջ պէտք է մասնաւոր ուշադրութիւն մը
դարձնել «Բանջարեղէն ծախող կնկան»,
«Թափառիկ»ին, եւ «Նկեղեցիին առջեւ պա-
ռաւ մուրացկանին վրայ, Պ. Շահինի ա-
րուեստը անոնց մէջ մաղխարական բնորոյման
մը կը հասնի: Այնպէս ու գիտակից գրոցով
մը, որուն մէջ ինքնավստահ կամք կը զգա-
ցուի, արուեստագէտը լայն հորիզոններ կը
բանայ մեր երազանքին, ճշմարտութիւնը
յարգող, զայն ոչ կը չափազանչէ եւ ոչ կը մեղ-
մէ. առանց ճոռամութեան, տեսարանի յար-
դարման մէջ ամենածայրայիղ պարզութիւն
գնելով, միայն ո՛ր յնչափ որ հարկաւոր է ըս-
տեղծելու համար միջով արը որուն մէջ կ'ապ-
րեցնէ իր անձը, զանոնք կը կանգնեցնէ ի-
րենց մէջութեւնը եւ արտայայտութիւններուն
իրական սովորականութեանը մէջ: Անոնք ա-
ռաւելը նկարուելու համար կեցած չեն. ապ-
րած տառիներն զանոնք գիտած է, ու արագ
ձեռքով մը անոնց կենդանագիրն է յօրինած.
բայց այդտեղ կանդ չէ առած, ուզած է անոնց
հոգւոյն խորն իջնել, ատով է որ իր տիպա-
րները, մասնաւոր տիպարներ ըլլալով հան-
գեւոր, ընդհանուր տիպարներ են միայնգա-
մայն. իր «Բանջարեղէն ծախող կինը», մի-
նազամայն բոլոր բանջարեղէն ծախող կիններ
ըլլալով հանդերձ, ճշմարտապէս բանջարեղէն
ծախող միակ կին մըն է. Նոյնպէս եւ «Թա»

փառելիք», որուն մէջ կը բարախէ հոգին աշխարհի բոլոր թափառիկներուն, երէկուաններուն ու վաղուաններուն անոնց որ «բազմիք Ծրանային» ճերմակ արահետներէն կը ըսուին ինչպէս եւ անոնց որ «ուսական գետերու նաւաքարէր ճաթաններէն կ'ընթանան»:

Այլ ընդհանրացնելու ձիրքը մին է ամենաթանկագին ձիրքերէն զոր այժմեան արուեստագետ մը կարենայ ունենալ. Պ. Ետկար Շտէին զայն իւր շատ բարձր աստիճանով մը: Նոյն իսկ երբ, ինչպէս փորագրութեանց ուրիշ շարքի մը մէջ, որոնց մէջ Մոնմարթրի, Քարթիէ-Լաթէնի կամ Ռուսիայի փողոցի վաշխուհիներուն փայլարները կը ներկայացնէ, այդ տպաներու մէջ կամ արճարաններու գուրքը նստած ըմպելիք խմող կիներու որոշ տիպարներէն, նոյն իսկ երբ կը մասնաւորէ իր գիտողութիւնը, իր հոգեբանական հասկացողութեան զօրութիւնը, այն արագութիւնն ու ներութիւնը որով կը գուշակէ իւրոր կեցուածքներն ու, գիտագծերուն տակ՝ մարդկային էակի մը հոգին, ամբողջական մարդկութեան արտայայտումներու կը բարձրացնէ զինքը: «Նրկու սեւաւերներսուն», «Հակապատկեր»ին մէջ, ուր կը տեսնենք երկու կին, պատի մը մէջ, մին սեւահեր, միւսը խարտեալ, «Ժիկուէթ»ին մէջ, որ սրճարանի մը գուրքը նստած է, ճամբը նիւնթէ»ին մէջ ուր ա՛յնքան նրբօրէն կը պատկերացնէ կոտի խոնջ նտրէները, «Սրճարանի մը աղջիկ»ին, «Թեննիս խաղացող օրիւրդ»ին մէջ, Շտէին կ'երեւայ նկարիչ մը իզական ժէտթերու, այժմեան կանացի կտորուտքներու, հրապարանքներու, հազուադիւս ճաշկուտութիւնով մը: Ի՛նչ փափուկ ու ճշմարիտ արուեստով մըն է որ շրթունքներուն վրայ գիտէ ծածանեցնել հրաւիրող ժպիտները, աչքերուն մէջ՝ խոստացող նայուածքները: Անոնց մէջ ալ, ճշմարիտ կենդանագիրներ են

զոր կը փորագրէ իր գրոցը. որովհետեւ պէտկար Շտէին, ամէն բանէ առաջ, գիմանկարիչ մըն է, բառին ամենէն ընդհանուր իմաստով. թէ՛ երբ կը նկարագրէ սքանչելի բանիչ «Շաթո Ռուժ»ին կամ «Լատարանի մը վրայ քնացողներ»ուն, որ ա՛յնքան ցաւատանջօրէն կ'արտայայտէ չքաւորութեան խոնջէնքը, սպառումը, թէ՛ երբ կը ստիրագրէ այդ ըզմայլիւ էջը, «Հակապատկեր», զոր կը յիշէր քիչ առաջ. ուր ա՛յնքան ներուժ կերպով կ'ապրին գիշերային Բարիզին խորդախուած վաշխուհիներէն, առ միշտ է եւ կը մնայ գիմանկարիչ մը, այսինքն կարող ըմբռնելու եւ տեսնելու մարդկութիւնը իր ամենէն աշխարհային երեւոյթներուն տակ եւ իր ամենէն տարբեր յայտարարութեանց մէջ:

ԿԱՊՐԻԷԼ ՄՈՒՐԷ

(Շարունակելի)

ԴԱՏԸ

Դատը տեղի լուսնեալ յունուար 17ի օրը, որովհետեւ պ. Քալաքճեան հիւանդութեան պատճառով չէր կրցած ներկայ գտնուիլ, եւ յետաձգուեցաւ փետրուար 28ին:

Իսկ պ. Իսքէնտէրի բացած դատը պ. Քալաքճեանի զէմ՝ տեղի պիտի ունենայ փետրուար 1ի օրը:

